

Recenzije radova za tematski zbornik

O kreativnosti i umetnosti – psihološka istraživanja

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu od 16. jula 2014 godine, imenovana sam za recenzenta Tematskog zbornika radova "*O kreativnosti i umetnosti – savremena psihološka istraživanja*". Radovi su saopšteni na naučnoj konferenciji sa međunarodnim učešćem Dani primenjene psihologije u Nišu.

Na osnovu analize dobijenog materijala dostavljam recenzije sledećih radova:

1) Rad **Darovitost, talent i kreativnost: od merenja do implicitnih teorija** predstavlja opsežni prikaz teorijskih koncepcija relevantnih autora u oblasti darovitosti, talenta i kreativnosti, a zatim i kondenzovan pregled nalaza israživačkih radova autora i saradnika u domenu kreativnosti, i to merenja, procenjivanja i kvalitativne analize. Razmatrana tema ima visok značaj i ekspertski je obrađena, ciljevi jasno definisani i realizovani, zaključci kratki i jasni, problemski postavljeni. Rad ima jasnu i pregnantnu strukturu a literatura je referentna i savremena. Rad je pisan "naučnim" stilom, kondenzivan, pri tome razumljiv, dinamičan i interesantan. Kvalitet rada je visok. Vrlo mali broj tehničkih i jezičkih grešaka, kao i apstrakt na engleskom jeziku su naknadno korigovani.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak **prihvati** za štampu kao originalni naučni rad.

2) Rad - **Kreativnost i originalnost kod dece romske i srpske nacionalnosti** obuhvata 16 strana teksta s proredom 1.5 (30 585 karaktera uključujući i prazan prostor, bez literature i apstrakta na engleskom). U radu je predstavljeno istraživanje sprovedeno na uzorku od 60 ispitanika, učenika sedmog razreda osnovne škole, gde polovinu čine učenici romske nacionalnosti a drugu polovinu učenici srpske nacionalnosti. Istraživanje je pokrenuto sa ciljem da se ispitaju eventualne razlike u stepenu izraženosti kreativnosti i originalnosti između učenika romske i srpske nacionalnosti, kao i eventualne polne razlike. Rezultati pokazuju da postoji razlika u stepenu izraženosti kreativnosti, ali ne i originalnosti između mladih Roma/kinja i Srba/pkinja. Delimično su potvrđene početne hipoteze, a tumačenje se zasniva na razmatranju kontekstualnih datosti koji su mogle uticati na razvoj kreativnosti, ili i na mogućnost njenog ispoljavanja kod pripadnika manjinske grupe. Tema rada je vrlo značajna za naučnu publiku, kao i nalazi, jer ukazuju na potrebu provere i adaptacije psiholoških instrumenata usmerenih na merenje kreativnosti u radu sa manjinskim i marginalizovanim grupama. Rad preispituje teorijske koncepte koji stoje iza odabranih instrumenata, pružajući pritom doprinose naučnoj polemici o delovanju kontekstualnih faktora na razvoj kreativnosti. Problem bi trebalo da se odnosi na tematski fokus istraživanja, prepoznavanje aktuelnog nesklada ili odsustva uvida u odnosu na određeno naučno pitanje, dok ciljevi mogu biti preciznije opisani i specifikovani. Metodologija je detaljno opisana, ali se nameće pitanje zbog čega je u statističkoj obradi korišćen t-test umesto analize varijanse ili kovarijanse koje su primerenije ciljevima dvofaktorskog istraživanja, i omogućuju izračunavanje značajnosti kako glavnih efekata tako i interakcije

dva faktora. Posledično, u rezultatima nedostaje vrlo važna informacije o eventualnoj interakciji, a prikaz rezultata nije kompaktan i otkriva manjkavosti samog postupka. Zaključak je korektno izveden iz nalaza koji su dobijeni, mada u njemu nedostaje jasno tumačenje šta je uticalo na niži stepen kreativnosti učenika romske nacionalnosti. Rad ima tipičnu strukturu naučnog rada i pisan je u skladu sa standardima akademskog pisanja. Literatura je primerena problemu istraživanja, ali je više od 50 % referenci starije od dvadeset godina. Treba razmotriti analize savremenika: dobar pregled definicija kreativnosti dat je u knjizi „*Creativity: From Potential to Realization*“ (eds. Sternberg, Grigorenko & Singer, 2004), zatim u članku Ričarda Majera u okviru „*Handbook of Creativity*“ (eds Sternberg, 1999) a na srpskom jeziku u izdanjima novijeg datuma „*Kreativnost u interakciji*“ (Škorc, 2012) i „*Psihologija kreativnosti*“ (Mandić i Ristić, 2013). Od starijih referenci dovoljno je osvrnuti se na Roudsovu klasifikaciju i analizu različitih definicija kreativnosti (Rhodes, 1961). Rad je napisan jasno i razumljivim jezikom, bez kontradikcija. Rad poseduje 6 tabela, adekvatno je segmentiran i pregledan. Svi delovi rada su odgovarajućeg opsega.

Uprkos metodološkim manjkavostima, rad ima i teorijski i praktičan značaj jer može predstavljati svojevrsan podsticaj za sve koji rade sa marginalizovanim grupama. Istraživanje koje je prikazano u radu zadire u vrlo važnu i delikatnu temu koja je često predmet ideološke manipulacije, van naučnih okvira. Utoliko je odgovornost autora veća da dobijene rezultate protumači veoma pažljivo i precizno, ne ostavljajući prostor za eventualne zloupotrebe ishoda.

Potrebno je:

- apstrakt dopuniti tako da sadrži kratko i jasno tumačenje rezultata, što je nužno zbog delikatnosti izabrane teme i mogućnosti ideoloških zloupotreba;
- uraditi analizu varijanse i pružiti informacije o interakciji faktora (opciono: analiza kovarijanse), ili objasniti zbog čega ovaj postupak nije odabran ako je namera da se ispita odnos nacionalnosti i pola u procenama kreativnosti i originalnosti;
- u diskusiji razmotriti kontradiktornost ključnog nalaza, i u zaključku naglasiti šta utiče na niži stepen kreativnosti kod mladih Roma/kinja;
- izvršiti dodatnu korekturu zbog slovničkih grešaka.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak **prihvati** nakon što autori izvrše predložene korekcije.

Autori su izvršili predložene korekcije i rad se **prihvata** za štampu. Predloženo je da se članak klasifikuje kao originalan naučni rad.

3) Rad ***Kreativnost u multikulturalnom kontekstu: koncepti, nalazi i predlozi za buduće istraživanje*** obuhvata 11 strana teksta (apstrakt na srpskom i engleskom jeziku, ključne reči na srpskom i engleskom jeziku, osnovni tekst, literatura), s proredom 1.15 (24 640 karaktera uključujući i prazan prostor, bez literature i apstrakta na engleskom). U radu se kritički razmatraju aktuelni koncepti i empirijski nalazi o odnosu multikulturalnosti i kreativnosti uz dragocene predloge kako da se postojeća ograničenja prevaziđu u novim istraživanjima. Tema rada je značajna za naučnu publiku posebno u kontekstu aktuelnih naučnih polemika o efektima multikulturalizma, a diskusija i zaključak sadrže niz sugestija za uvođenje postupaka koji bi proširili dosadašnje uvide. Tema i ciljevi su jasno definisani, i ukazano je na probleme definisanja ključnih pojmova kreativnosti i multikulturalizma. Ipak, uprkos aktuelnim dilemama bilo bi dobro da autor izabere određenu definiciju pojmova koji su relevantni za ovaj rad, ma koliko to

bilo teško, jer je to način da se prati na šta se tačno novi uvidi ovog autora odnose. Zbog toga i analiza „malih“ i „velikih“ formi kreativnosti, kao i drugi uvidi autora, ostaju neprecizni, i donekle uopšteni. Takođe, u radu se pravi osvrt na kognitivni pristup s jedne strane, i sociopsihološki pristup sa druge strane, ali se diskusija mahom odnosi na potencijalne efekte multikulturalnih iskustava na razvoj *individualne* kreativnosti. Bilo bi značajno razmotriti efekte na razvoj *grupne* kreativnosti, posebno što savremeni tokovi sve češće nameću potrebu rada u okviru kulturalno raznolikih timova, kao i dosadašnje nalaze o efektima kognitivne raznolikosti u kreativnim grupama. Metodologija rada bi mogla trebalo da bude jasnije precizirana i sprovedena. Rad nije dosledno pisan u skladu sa APA standardima. Bio bi pregledniji i jasniji ukoliko bi struktura sadržala i metodološki deo i rezultate, kao i posebno izdvojen zaključak. Izabrana literatura je primerena problemu istraživanja, precizno odabrana i naučno relevantna. Treba razmotriti članke o efektima kognitivne raznolikosti u grupi, posebno:

Nemeth, Charlan J. & Nemeth-Brown, Brendan (2003) *Better than Individuals? The Potential Benefits of Dissent and Diversity for Group Creativity*. In P. B. Paulus, & B. A. Nijstad (Eds.), *Group Creativity. Innovation Through Collaboration*. New York: Oxford University Press

Milliken, Frances J., Bartel, Caroline A. & Kurtzberg, Terri R. (2003) *Diversity and Creativity in Work Groups: A Dynamic Perspective on the Affective and Cognitive Processes That Link Diversity and Performance*. In P. B. Paulus, & B. A. Nijstad (Eds.), *Group Creativity. Innovation Through Collaboration*. New York: Oxford University Press

Rad je napisan jasnim i razumljivim jezikom, bez kontradikcija. U uvodu treba i izbaciti suvišne kvalifikacije prilikom prikaza izvedene analize, i razmotriti kako se koristi reč „moderan“ na primer: u rečenici „Ovaj *inovativni* teorijsko-istraživački rad zasnovan je na *modernim* socijalno-psihološkim i kulturalno-psihološkim perspektivama“. Sugestija je da se izbací reč „inovativni“, a da se reč „modernim“ eventualno zameni sa „savremenim“ ukoliko je namera da se ukaže na aktuelne naučne perspektive. Rad nema slike i grafikone. Svi delovi rada su odgovarajućeg opsega.

Potrebno je: precizno odrediti ključne pojmove (izbor definicije); razmotriti probleme multikulturalizma u odnosu na razvoj grupne kreativnosti; korigovati strukturu tako dbude u skladu sa standardima akademskog pisanja čime će rad dobiti na jasnoći i preciznosti; izbaciti suvišne kvalifikacije u uvodnom delu; izvršiti dodatnu korekturu zbog slovnih grešaka.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak **prihvati** nakon što autori izvrše predložene korekcije.

Rad je posle urađenih korekcija **prihvaćen za štampu** i klasifikovan je kao naučna kritika.

4) Rad *Uticaj informacije na procenu slika* obuhvata 16 strana teksta s proredom 1.5 (21 557 karaktera uključujući i prazan prostor, bez literature i apstrakta na engleskom). U radu je predstavljeno istraživanje fokusirano na uticaj kratkih informacija na doživljaj umetničkih slika različitih epoha i pravaca. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 73 ispitanika koji su procenjivali dva paralelna seta od po 21 umetničke slike iz perioda renesanse i baroka, savremene i apstraktne umetnosti, uz variranje vrste dostupnih informacija. Rezultati pokazuju da je uticaj informacija na estetski doživljaj pozitivan ali slab, i da efekat zavisi od tipa informacije i od vrste slike uz koju se ova informacija izlaže. Tema rada je značajna za naučnu publiku, a zaključci imaju i teorijske i praktične implikacije. Cilj je adekvatno i precizno definisan i realizovan uz korišćenje odgovarajuće, detaljno opisane metodologije. Zaključak je

korektno izveden iz utvrđenih rezultata. Rad ima tipičnu strukturu i pisan je u skladu sa standardima akademskog pisanja. Izabrana literatura je primerena problemu istraživanja, precizno odabrana i naučno relevantna.

Rad je napisan jasnim i razumljivim jezikom, bez kontradikcija. Rad poseduje 3 tabele i 3 grafika, adekvatno je segmentiran i pregledan. Svi delovi rada su odgovarajućeg opsega. Potrebno je izvršiti dodatnu korekturu zbog slovnih grešaka. Rad je visokog kvaliteta i u potpunosti zadovoljava zahteve originalnog nuačnog članka. Tekst rada je dobro organizovan i počiva na sintezi dobijenih saznanja sa rezultatima drugih istraživanja.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak **prihvati bez izmena**, *nakon tehničke korekture*. Predloženo je da se rad klasifikuje kao **originalan naučni rad**.

5) Rad ***Subjektivni doživljaj portreta različitog pola i orijentacije u prostoru*** obuhvata 18 strana teksta s proredom 1.5 (26 895 karaktera uključujući i prazan prostor, bez literature i apstrakta na engleskom). U radu je predstavljeno istraživanje fokusirano na estetski doživljaj portreta. Ispitano je da li određene karakteristike portreta odnosno pol i orijentacija modela u prostoru, utiču na procene izabranih estetskih dimenzija: sklada, ukrasa, dubine, aktiviteta i evaluacije. U istraživanju je učestvovao 41 ispitanik, bez sistematske obuke u oblasti likovnih umetnosti. Procenjivali su portrete na 20 skala, a rezultati otkrivaju uticaj pola i orijentacije na procenu dimenzija; favorizovani su portreti koji su slikani anfas, a potvrđena je dominacija leve orijentacije kod ženskih, odnosno desne kod muških portreta. Tema rada je značajna za naučnu publiku, a zaključci imaju i teorijske i u praktične implikacije. Cilj je adekvatno i precizno definisan i realizovan uz korišćenje odgovarajuće, detaljno opisane metodologije. Zaključak je korektno izveden iz utvrđenih rezultata. Rad ima tipičnu strukturu i pisan je u skladu sa standardima akademskog pisanja. Izabrana literatura je primerena problemu istraživanja, precizno odabrana i naučno relevantna. Rad je napisan jasnim i razumljivim jezikom, bez kontradikcija. Rad poseduje 3 tabele i 3 grafika, adekvatno je segmentiran i pregledan. Svi delovi rada su odgovarajućeg opsega. Potrebno je izvršiti dodatnu korekturu zbog slovnih grešaka. Rad je visokog kvaliteta i u potpunosti zadovoljava zahteve originalnog nuačnog članka. Tekst rada je dobro organizovan i počiva na sintezi dobijenih saznanja sa rezultatima drugih istraživanja.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak **prihvati bez izmena** . Predloženo je da se rad klasifikuje kao originalan naučni rad.

6) Rad ***Što je lepo to je i dobro Uticaj facijalne privlačnosti opažene osobe na formiranje impresije o njenoj ličnosti*** obuhvata 14 strana teksta s proredom 1.0 (23 633 karaktera uključujući i prazan prostor, bez literature i apstrakta na engleskom). U radu je predstavljeno istraživanje povezanosti procena facijalne privlačnosti muškog lica i socijalno poželjnih osobina ličnosti. Najpre je izabran uzorak fotografija muških lica različitog stepena privlačnosti, a potom je 100 žena procenjivalo facijalnu privlačnost svakog, kao i stepen zastupljenosti određenih osobina kod fotografisanih muškaraca. Rezultati su potvrdili da postoji povezanost između procene facijalne privlačnosti lica i svih ponuđenih osobina, a posebno visok stepen povezanosti sa procenama društvenosti i omiljenosti. Ovo ukazuje na mogućnost da kod žena postoji snažna tendencija stereotipnog procenjivanja muškaraca na osnovu fizičke privlačnosti.

Tema rada je značajna za naučnu publiku jer zaključci proširuju dosadašnje uvide o stereotipima vezanim za fenomen fizičke privlačnosti. Cilj je adekvatno i precizno definisan i realizovan uz korišćenje odgovarajuće, precizno opisane metodologije i korektno izvođenje zaključka na osnovu utvrđenih rezultata. Rad ima tipičnu strukturu i pisan je u skladu sa standardima akademskog pisanja. Odeljak Literatura treba da bude korigovana tako da reference budu raspoređene po abecednom redu. Takođe potrebno je korigovati način obeležavanja referenci sa više autora. Kada se prvi put u tekstu pojavljuje referenca sa više autora trebalo bi istaći sve autore. Kada se ista referenca kasnije pojavljuje u tekstu dovoljno je istaći nastavak „i sar.“. Izabrana literatura je primerena problemu istraživanja, precizno odabrana i naučno relevantna, ali je 50% referenci starije od dvadeset godina. Bilo bi dobro navesti uvide savremenih istraživača fenomena facijalne privlačnosti, i time dopuniti teorijsko-referentni okvir.

U delu *Teorijsko objašnjenje efekta facijalne privlačnosti* potrebno je navesti reference za sve navedene teorije: teoriju socijalizacije i evolucione teorije. To je posebno važno jer se u diskusiji i zaključku autor poziva na relevantnost određene teorije, odnosno na argumente za opovrgavanje druge. Rad je napisan jasnim i razumljivim jezikom, bez kontradikcija. U naslovu rada treba ukloniti znak pitanja jer mu ne prethodi pitanje već konstatacija. Predlog je da naslov bude korigovan na sledeći način: *Što je lepo, to je i dobro. Uticaj facijalne privlačnosti opažene osobe na formiranje impresije o njoj ličnosti*

Rad poseduje 6 tabela koje nisu adekvatno imenovane, tako da čitalac nije siguran da li je natpis koji prethodi tabeli zapravo podnaslov ili naziv tabele. Potrebno je izvršiti i dodatnu korekturu zbog slovnih grešaka i odsustva pojedinih reči. Pored ovih manjih nedostataka rad je adekvatno segmentiran i pregledan. Svi delovi rada su odgovarajućeg opsega. Rad je zadovoljavajućeg kvaliteta i ispunjava zahteve originalnog naučnog članka, ali je nužno izvesti manje korekcije.

Potrebno je:- korigovati naslov, listu literature i način pisanja referenci; izvršiti dodatnu korekturu zbog slovnih grešaka i izostavljanja pojedinih reči; naznačiti reference koje nedostaju, u glavnom tekstu i u listi literature; dopuniti teorijsko-referentni okvir istraživanja novijeg datuma koji se odnose na fenomen facijalne privlačnosti, jasno obeležiti tabele; upisati ključne reči na engleskom. Prilikom definisanja specifičnih hipoteza H1 i H2 bilo bi dobro precizirati koja vrsta uticaja se očekuje: na koji način i u kom smeru će starost procenjivača, odnosno starosno doba osobe na fotografiji uticati na očekivanu povezanost procena.

Na osnovu svega iznesenog predlažem da se priloženi članak:

- Prihvati nakon što autori izvrše predložene korekcije.
- Pošto su izvršene korekcije, predloženo da se rad **prihvati** - i klasifikuje kao originalni naučni rad.

U Beogradu, 11. septembar 2014. godine

prof.dr Tijana Mandić

Datum: 11. septembar 2014.

Recenzent: Prof. dr Tijana Mandić

Institucija: Fakultet dramskih umetnosti Univerzitet umetnosti u Beogradu

Adresa: Djordja Radojlovica 27, Beograd

Broj žiro računa: 275000034009765719

Banka: Société Générale Banka Srbija a.d. Beograd

JMBG: 2612950715025